

Hegel'in Hukuk Görüşü Bağlamında 'Evrensel Bir Hukuk'un Olabilirliğinin Araştırılması

Metin BECERMEN*

Felsefe İdeler'le uğraşır, dar anlamda kavramla değil (1986: 29; 1991a: 33)

I. Hegel'de Evrensel Kavramı

Üzerine

Felsefenin her bir bölümünün felsefi bir bütün, kendini kendi içinde kapayan bir çember olduğunu söyleyen Hegel, felsefi İdea'nın tikel bir belirlilik ya da öge içinde orada olduğunu belirtir. Bu bağlamda, tikel çember, kendi içinde bütünlük olduğu için, kendi ögesinin sınırlarını parçalayarak daha geniş bir alan kurar. Bütün de kendini her biri zorunlu moment olan çemberlerden bir çember olarak sunar ve böylece kendine özgü öğelerinin dizgesi ideayı oluşturur; İdea da kendi payına eşit ölçüde her bir tekil çemberde görünür (Hegel 2004: 66).

Öte yandan, Hegel'e göre, duyulur olan tekil ve yiten bir şeydir; ondaki kalıcı yan üzerine-düşünme yoluyla bilinebilir. Doğanın bize sonsuz bir bireysel şekiller ve fenomenler çokluğu gösterdiğini söyleyen Hegel için, biz, bu karmaşa içerisine bir birlik getirme gereksinimi duyarız; bu nedenle karşılaştırma yapar ve her birinin evrenselini tanımaya çalışırız. Burada üzerine-düşünmenin nasıl zaman değişmez, kalıcı, kendi içinde belirli olanı ve tikeli yöneteni aradığı görülebilir. Evrenseli bu şekilde belirlerken, onun başka bir şeyin karşısavını oluşturduğunu, ve bu başkasının dolaylı, iç ve evrensel olana karşı salt, dolaysız, dış ve tekil bir şey olduğunu görürüz. Bu evrenselin dışsal dünyada bir

evrensel olarak varolamayacağını belirten Hegel'e göre, tür tür olarak algılanamaz. Bu nedenle gök cisimlerinin devim yasaları gökte yazılı değildirler. Öyleyse evrensel ne işitilir ne de görülebilir; aksine yalnızca anlama yetisi için vardır (Hegel 2004: 81).

Hegel, kavramın hareket ettirici ilkesine, evrensel'in özelliklerinin yalnızca analizi değil, aynı zamanda meydana getirilmesi anlamında olmak üzere, diyalektik adını verir (Hegel 1991a: 56; 1986: 84). Kavramın kendi gelişme süreci içindeki belirlenimleri, bir yandan, bizzat birer kavramdırlar; öte yandan, kavram içeriği itibariyle İde olduğu için, bunlar, mevcudiyet formu alırlar. Böylece ortaya çıkan kavramlar dizisi, aynı zamanda, bir somut figürler dizisidir ve felsefe biliminin bunları bu şekilde incelemesi gerekir (Hegel 1986: 85; 1991a: 57).

Hegel için felsefi incelemenin amacı dış zorunlulukla aynı şey olan rastlantısallığı uzaklaştırmaktır. Tarihte de akılsal bir zeminde genel bir erek aranmalıdır. Akılsal olan kendisi için olandır. Dünya tarihi işte bu tek aklın bir görünüşüdür. Felsefe ise, akla uygun olduğundan, doğru olanı çarpıtmayacaktır. Böylece felsefe, ancak İde'yi kendine öndayanak olarak aldığı anda işbaşında olur.

* Dr. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

II- Hegel'in Hukuk Fikri

Kavrama dair bu açıklamalardan sonra şimdi de Hegel'in hukuk'a dair söylediklerine bakabiliriz. Hegel'e göre, bilimsel hukuk felsefesinin konusu hukuk idesi'dir, yani hukuk kavramı ve bunun gerçekleşmesidir (Hegel 1986: 29; 1991a: 33). Hukuk ise genellikle pozitif niteliktedir, çünkü: A) belli bir devlet içinde geçerli formel bir karaktere sahiptir ve bu legal geçerlik, onun bilgisinin, yani pozitif hukuk biliminin kılavuz ilkesini oluşturur; B) içeriği bakımından da hukuk, pozitif bir unsura sahiptir ve bu unsur: a) her halkın özel milli karakterinden, tarihi gelişme düzeyinden ve doğal zorunluluklara bağlı şartların genel bütününden; b) bir pozitif yasa sistemi için, konuların ve alanların dışarıdan verilmiş özel niteliğine evrensel bir kavramın uygulanması zorunluluğundan (bu uygulama, spekülâtif düşüncenin ve kavramın dışında; anlama yetisinin, kapsama sokma, özel'i evrensel'e tabi kılma işleminde ibaret uygulamadır); c) realitede son kararların verilebilmesi için gerekli yasa hükümlerinden kaynaklanır. Hegel'e göre, doğal veya felsefi hukuk ile pozitif hukuk ayrı ayrı şeylerdir, ama bu ayrılığı bir zıtlık veya bir çelişki haline getirmek önemli bir hata olur (Hegel 1991a: 35). Öte yandan, pozitif yasa olarak bildirilmekle hak, belirlenmiş bir mevcudiyet kazanır. Bunun için, pozitif hukukta hak olan, yani meşru hak olan şeyin bilgisi, kaynağını yasal olan'da bulur. Bu bakımdan, pozitif hukuk bilimi, otorite ilkesine dayanan tarihi bir bilimdir (Hegel 1986: 212-3; 1991a: 176).

Öte yandan, somut ve hakiki olan (her hakiki somuttur), yalnız evrensel'dir, ve karşıtını özel'de, belirli olanda bulur. Fakat, bu özel kendi üzerine dönmek suretiyle evrensel ile uzlaşan, onunla eşitleşen bir özel'dir. Bu birlik, bireysellik'tir (Hegel 1986: 55; 1991a: 43).

Hegel evrensellik konusunu açıklarken İsteme kavramı üzerinde durur. İsteme son-

lu ve sonsuzun birliğidir. Bu, kendi üzerine dönmüş ve böylece evrenselliğe yükselmiş özelliktir, yani bireyselliktir. Ben'in kendi belirlenimi demek, Ben'in kendi kendisini hem Ben'in inkarı olarak, yani belirlenmiş ve sınırlandırılmış olarak ortaya koyması, hem de buna rağmen kendi kendisi olarak kalması, yani kendi kendisiyle aynılığı ve evrenselliği içinde kalması, sonunda da belirleniminde kendi kendisinden başka hiçbir şeye bağlı olmaması demektir (Hegel 1986: 55; 1991a: 43).

Bununla birlikte, isteme, karar vermekle, kendisini belirli bir kişinin istemesi ve kendisini başka bir kişiden ayıran bir isteme olarak koyar. Ancak dolaysız isteme bu durumda, bilinç olayı olarak hem sonlu hem de şekli ile içeriğinin ayrılığı nedeniyle formeldir. Ona ait olan sadece soyut karardır ve bu kararın içeriği henüz onun özgürlüğünün içeriği ve ürünü değildir (Hegel 1986: 64; 1991a: 46). Fakat, kendiliğinde belirlenmemiş olan özgün belirlenim ancak yukarıda sözü geçen materyalde bulan bu formel evrenselliğin hakikati, kendi kendisini belirleyen evrenselliktir, istemedir, özgürlüktür. İsteme, içerik, nesne ve amaç olarak kendi kendisini, sonsuz form olarak evrensel'i aldığı an, artık sadece kendiliğinde özgür isteme olmaktan çıkar, kendisi için özgür isteme olur; o, artık hakikati içinde İde'dir. Özgür isteme, şimdi burada var olan İde'dir (Hegel 1986: 71-2; 1991a: 50). İsteme evrenseldir, çünkü her türlü tehdit ve bireysel özellik onda bertaraf edilmiştir (Hegel 1986: 75; 1991a: 52).

Hegel'e göre, hukukun ve hukuk biliminin başlangıç noktasını oluşturan özgür isteme görüşü, insanın köle olabileceğini kabul eden, çünkü onu doğal bir varlık olarak ve yalnızca sanal bir kavram olarak gören yanlış bakış açısının ötesindedir (Hegel 1986: 123-4; 1991a: 72).

Bu bağlamda, özgür tinin mutlak amacı veya deyim yerindeyse- mutlak içgüdü, kendi özgürlüğünü kendi nesnesi haline ge-

tirmek, yani özgürlüğünü nesneleştirmek ve böylece, istemenin kendiliğinde olduğu şeyi, İde olarak, kendisi için hale getirmektedir. Kısaca, isteme İdesi'nin soyut kavramı, genel bir ifadeyle, "özgür istemeyi isteyen özgür isteme" olarak kalır (Hegel 1986:79; 1991a: 54). Özgürlük ise, ancak tinin kendi üzerine dönük düşüncesinde, kendini doğadan ayırmasında ve onun üzerindeki etkisidir (Hegel 1986: 350; 1991a: 166).

Westphal'e göre, Hegel *Hukuk Felsefesi'nde, özgürlüğe ulaşmanın iki temel gereği olduğundan söz etmektedir.* Bunlar, amacına ulaşmak ve istemli eylemler yapmaktır. Böylece Hegel için özgürce eylemde bulunmak, hem amacına ulaşmayı hem de niyetiyle eyleminin sonuçlarını birbirine uydurmayı gerektirir. Hegel'e göre özgür eylemin başarıya ulaşmasının koşulları aşırı derecede karmaşıktır ve sonunda iyi düzenlenmiş bir devletin üyesi olmayı gerektirmektedir (Westphal 1996: 303). Bu bağlamda, özgürlüğün genel olarak mevcudiyetinin, yani özgür istemenin olması Hukuk (Hak) demektir. Şu halde, Hukuk, tanımı gereği, İde olarak özgürlüktür (Hegel 1986: 80; 1991a: 54).

Bununla birlikte, öznel ve nesnel ahlaklılık, devletin çıkarı, hep birer özel hukuktur; çünkü bunların her biri, özgürlüğün bir belirlenimi ve bir gerçekleşmesidir. Hegel için her hukuk, özgürlük kavramını, yani tinin en yüksek belirlenimini içinde taşır ve bunun karşısında başka hiçbir şey, tözsel bir varlığa sahip olamaz. Ancak çatışmanın bir başka yüzü daha vardır; o, sınırlıdır ve, dolayısıyla, başka bir ögeye tabi bir şeydir. Ona göre, mutlak ve sınırsız olan yalnızca evrensel Tin'in hukukudur (Hegel 1986: 83-4; 1991a: 55-6).

Öte yandan, kendiliğinde ve kendisi için özgür isteme İdesi'nin gelişme aşamalarına göre isteme, öncelikle dolaysızdır; şu halde, kavram soyuttur: empirik mevcudiyeti, dolaysız bir şeydir. Bu soyut

hukuk'un ve formel hukuk'un alanıdır.

Bununla birlikte, özgür isteme, dış mevcudiyetten kendi üzerine dönüşür. Bu yüzden, evrensel'in karşısında, ona zıt olarak öznel bireysel karakterdedir. Bu ise öznel ahlaklılık alanıdır.

Son olarak, bu iki soyut momentin birliği ve hakikati söz konusu olur. Burada sadece düşüncede kavranılmakla kalmayıp, aynı zamanda, kendi üzerine dönük istemede ve dış dünyada gerçekleşmiş İyilik İdesi bulunmaktadır. Özgürlük artık hem töz olarak mevcut olur; bu da kendiliğinde ve kendisi için evrensel mevcudiyeti içinde İde'dir, yani nesnel ahlaklılık'tır.

Öte yandan nesnel ahlâki töz de aynı zamanda doğal tin, yani aile; bölünmüş ve fenomenal tin, yani sivil toplum; özgürlük olarak devlet'tir. Bu özgürlük de, devletin özel istemesinin özgür otonomisi içinde bile evrensel ve neseldir. Burada söz konusu olan organik ve gerçek tin, öncelikle, belli bir milletin tinidir; daha sonra, kendisini, farklı özel milli tinler arasındaki ilişkilerde fiilen gerçekleştirir ve gösterir; bu ise, onun, evrensel tarih içinde, evrensel tin olarak tecelli etmesine ve gerçekleşmesine kadar devam eder; evrensel tinin hukuku (hakkı), en yüce hukuktur (Hegel 1986: 85-7; 1991a: 57-8).

Bu noktada, Hegel, çeşitli kurumlara ve bunların işleyişine ilişkin açıklamalar yapar. Bu bağlamda Aile, Sivil Toplum ve Devlet üzerine belirlemelerde bulunur. Aile, başka şeyler yanında, cinsel arzuyu görenekselleştirmek ve aklileştirmek için kurumsal bir bağlam ve gelecek kuşağı yetiştirme görevini yerine getirmek için bir yol sağlar. (Westphal 1996: 310) Sivil toplum çeşitli gereksinim ve istekleri karşılayan ürünlerin üretim, dağıtım ve tüketimiyle ilgili kurum ve pratikleri içerir. Westphal, Hegel'in bunu "gereksinimler sistemi" olarak dile getirdiğini belirtir (Westphal 1996: 311).

Öte yandan, sivil toplum üç tür kurum içerir. Bunlar, Adli Yönetim, Kamu Otoritesi ve Kurumlar'dır. Adli Yönetim meşru yasaları gözden geçirir, değiştirir, yorumlar ve yönetir. Kamu otoritesi, bireysel amaçlara ulaşmanın önündeki engelleri ortadan kaldırmaktan veya düzeltmekten sorumludur (Westphal 1996: 311). Hegel'in devletindeki son kurum ise merkezi bir hükümettir (Westphal 1996: 312).

Devlet ise somut özgürlüğün fiil halindeki realitesidir (Hegel 1986: 406; 1991a: 203). Devlet hem aile ve sivil toplum karşısında oluşan ve kişisel hak ve çıkarları sınırlayan bir kurumsal yapıdır, hem de bunların varolmasının nedenidir.

Hegel'e göre, siyasal anayapı, her şeyden önce, devletin organizasyonu, ve onun organik hayatının kendi kendisiyle ilişkisi içindeki süreci demektir. Bu süreç boyunca o, çeşitli momentlerini kendi içinde farklılaştırır ve bunları sabit mevcudiyetler halinde geliştirir. Devlet, aynı zamanda, tek ve özel bir bireydir; böyle bir birey olarak da, kendisi gibi başka bireylerle ilişkiye girer. Yani farklılaşmış organizmasını dışa doğru çevirir ve -bu belirlenim içinde- kendi iç farklı mevcudiyetlerine kendi içinde ideallik kazandırır (Hegel 1986: 374; 1991a: 220). Siyasal bir varlık olarak devletin asıl karakteri, tözsel birlik'tir, yani "momentlerinin ideallığı"dir (Hegel 1986: 441; 1991a: 226).

Öte yandan, devlet, bir politik varlık olarak, evrensel'i belirleyen ve tesis eden güç olarak Yasama gücü; özel alanları ve bireysel halleri evrenselin kapsamına sokan güç olarak Yürütme gücü; nihai karar istemi istenci olarak özne güç olarak Hükümlerlik gücü şeklinde tözsel farklılıklara bölünür. Aynı ayrı güçler, hükümdarın şahsında bireysel bir birlik halinde toplanırlar ve bu şekilde hükümdar, meşruti krallık denen şeyin meydana getirdiği bütünü hem zirvesi hem de temeli olur (Hegel 1986: 435; 1991a: 222).

Hegel hükümlerliği yalnızca hükümdara değil, bütün olarak devlete atfeder. Devletin her ögesinin hükümlerlikte kurumsal olarak tanımlanmış bir rolü varsa da, hükümlerlik bu öğelerin hiçbirine ait değildir; hiçbir devlet görevi de hiçbir kişiye ait değildir (Hegel 1986: 442-3; 1991a: 226-7).

Hegel, bu noktada, evrensel tinin tarihte ilerleyişine değinir. Evrensel tinin ilerleyişi içinde devletler, milletler ve bireyler, iyice belirlenmiş olan kendi özel ilkeleriyle tarih sahnesinde boy gösterirler. Her birinin özel ilkesi, onun siyasal ana yapısında ifadesini bulur ve tarihi durumunun gelişmesi içinde gerçeklik kazanır. Onların bilinci bu ilkeyle sınırlıdır ve bunun menfaatini kendi menfaatleri olarak görürler; ama, aynı zamanda, bir gizli faaliyetin, kendi içlerinde çalışan evrensel tinin, bilinçsiz aletleri ve momentleridirler. Bu derin faaliyet içinde özel şekiller yok olup giderken, kendiliğinde ve kendisi için tin, bir sonraki yüksek aşamaya geçişin yolunu hazırlar (Hegel 1986: 505; 1991a: 267).

Öte yandan, tinin özü özgürlüktür. Tinin tarih sürecindeki ereği öznenin özgürlüğüdür. Hegel'e göre, sürekliliği bulunan şey erektir, devlettir ve her devlet de kendisi için erektir. Devlet bireyin özgürlüğe sahip olup onun tadını çıkardığı gerçekliktir. Devlette özgürlük nesneleşir ve olumlu olarak gerçekleşir. Hegel için tek kişinin keyfe kalmış davranışları özgürlük değildir. Böylece insan, ona göre, yalnızca devlette akılsal varlığına kavuşur. Öte yandan, istemenin kendisi etkinliktir, bu etkinlik de öznel isteme olarak dış dünyada karşıtını bulur. İstemenin ilkesi kendi için değildir: bu da dışlaşmayı ve sonluluğu gerektirir. Böylece devlet, dünya tarihinin daha yakından belirlenmiş konusudur, özgürlük onda nesnellik kazanır ve bu nesnellüğün tadını çıkararak yaşar. Çünkü yasa tinin nesnellidir, doğrulanmış istemedir. Yalnızca ya-

saya boyun eğen isteme özgürdür. Dolayısıyla, akılsal olan tözselliliğiyle zorunludur, biz de onu yasa olarak tanıdığımız ve kendi özümüzün tözü bildiğimiz ölçüde özgürüz. Hegel'e göre, bu durumda nesnel ve öznel istek barışır ve aynı aydınlık bütünde birleşir. Hegel bir nesnenin kavramının doğasıyla aynı şey olduğunu söyler. Devleti devlet yapan şey de yasalarlardır. Birey de bu yasalara boyun eğer ve bu boyun eğme ile özgür olduğunu bilir: böylelikle kendi istemesiyle karşılaşır. Öyleyse burada bilme ve isteme birleşir (Hegel 1991b:126).

Bununla birlikte, devlet kendi başına ele alındığında bir soyutlama olarak görünecektir. Bu soyutlamanın yaşam ve gerçeklik kazanması ise ilkin anayasa yoluyla olur. Anayasa aracılığıyla bir yöneten-yönetilen ayrımı ortaya çıkar. Dolayısıyla devletin en baştaki ayrımı yöneten-yönetilen ayrımı olacaktır. Anayasanın getirdiği şey, devletin akla uygun, politik bir varlığa dönüştürülmesi, kavramdaki öğelerin özgürce ortaya konmasıdır. Böylece tek tek güçler ayrışacak, tamamlanacak, özgürlük içinde bir ereğe katkıda bulunacak ve o erekte birleşip organik bir bütünü oluşturacaktır. Bunun sonucu olarak devlet, akılsal, kendini nesnel olarak bilen ve kendi için varolan özgürlükle aynı şey olacaktır. Çünkü bu özgürlüğün nesnelliği, tam olarak öğelerinin salt düşüncede kalmaması, pratikte gerçekleşmesidir.

Hegel hükümeti Anayasa genel başlığı altında ele alır. Anayasanın ebedi addedilmesi gerektiğini söylemiş olmakla birlikte onun değişime tabi olduğunu ve zamanla olgunlaşacağını kabul etmiştir (Hegel 1986: 465; 1991a: 241). Hegel'in yasalar için söylediği şey, yani yasaların uygulanabilmesi için belirli olması gerektiği düşüncesi Anayasa için de geçerlidir. Bu nedenle, Anayasa ve diğer yasaların belirli yer ve durumda geçerli olan bir özelliğe sahip olmaları gerekir, bu ise yasanın uygulan-

ma süreci içinde değişime uğrar. Aslında bu durum hukukun doğasına aykırı gibi görülebilecek olsa da öyle değildir; çünkü Hegel yasaların gerekçelerini bütünlüğe bir toplum içinde o anda yerine getirdikleri işlevde bulduklarını vurgulamaktadır. Koşullar değiştikçe, meşru ve etkili kalmak için yasaların da değişmesi gerekmektedir. Bu şekilde, ülkeler Anayasalarını yavaş yavaş değiştirerek ilk baştakinden çok farklı bir duruma getirebilirler. Hegel'in bunu tarihsel olumsallığa verilen kaçınılmaz bir ödün olarak değil, özgürlük elde etmek ve bu özgürlüğü korumak için gerekli hukuki koşulların kolektif bir şekilde tedricen gözden geçirilmesini içeren akılsal bir süreç olarak gördüğü söylenebilir (Westphal 1996: 312-3).

III. Sonuç

Hegel, her bir devletin anayasal bir temel üzerinde yapılanması, yani bir anayasa çerçevesinde bir düzenleme yapmasına vurgu yapmaktadır. Bunu da, bireyin özgürlüğünü, özgür bir vatandaş olarak eyleyebilmesini hesaba katarak yapmak gerekmektedir. Nihai hedef olarak da dünya yurttaşlığını esas alacak bir dünya anayasası oluşturulması söz konusu olabilir. Ama her çağda ve her koşulda -gerek anayasal gerek yasal- yeni düzenlemeler yaparak bunun sağlanması gerekmektedir.

Bu nedenle, evrensel bir hukukun olabirliğinden söz edebiliriz. Anayasa her bir yurttaşın istemlerini/taleplerini hesaba katarak oluşturulmalı ve bir kişi olarak özgür vatandaşlar olabilmelerinin önünü açmalıdır. Buna göre, yasaların da anayasaya bağlı olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Bu şekilde, özgür bireylerin yetişmesi sağlanabilecek ve bireysel özgürleşmenin önü açılacaktır.

KAYNAKÇA

- Hegel, G. W. (1986) *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main.
- Hegel, G. W. (1991a) *Hukuk Felsefesinin Disiplinleri*, (Çev. Cenap Karakaya), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Hegel, G. W. (1991b) *Tarihte Akıl*, (Çev. Önay Sözer), İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Hegel, G. W. (2004) *Felsefi Bilimler Ansiklopedisi I Mantık Bilimi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları.
- Westphal, K. (1996) "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Temel Bağlam ve Yapısı", (Çev.: Doğan Şahiner), *Cogito*, Sayı 9, ss. 294-316, İstanbul: YKY.